

LICHNEROVÁ, Lucia: *Nemecká tlačená kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477 – 1699) vydavateľsko-funkčný konštrukt*. Bratislava: STIMUL 2017. 227s.

Posudok oponenta habilitačnej práce

Nemecké osídlenie zohralo v dejinách Slovenska veľmi dôležitú úlohu. Prvopočiatky kontaktov Nemcov s naším územím sú zaznamenané už v rámci existencie Veľkej Moravy, ale aj usadenie maďarských kmeňov prostredí Karpatskej kotliny a ich následná kristianizácia je spojená s prítomnosťou Nemcov. Nemecké etnické spoločenstvá významnou mierou zasiahli do sociálno-právneho, kultúrneho, jazykového, ako aj hospodárskeho vývoja na našom území nielen v priebehu 12. - 14. storočia, ale hlavne od polovice 13. storočia, keď došlo k jeho osídľovaniu pozývaním nemeckých „hostí“ na vyľudnené územia po pustošivom mongolskom vpáde a následnom hladomore. Nemecké etnikum sa tak na území Slovenska usadilo v troch najväčších zoskupeniach: západného Slovenska v lokalitách medzi Bratislavou, Trnavou a Malými Karpatmi, stredoslovenskej banskej oblasti a v jej rámci tzv. Hauerlandu, označovaného ako kremnicko-pravniansky nemecký jazykový ostrov a na východe v rozsiahlej oblasti Spiša s predĺžením do Liptova, Šariša a Abova. Počiatkom nemeckému osídleniu v období stredoveku sa okrem uvedených historikov autorkou L. Lichnerovou venuje Miloš Marek (monografia *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2006. 519s.), ale najmä Vladimír Rábik, ktorý publikoval viacero štúdií a monografií od uvedenia do problematiky výskumu nemeckého osídlenia v r. 2002 (*Problematika výskumu nemeckého osídlenia Slovenska v stredoveku*. In *Studia Historica Tyrnaviensia II*, 2002, s. 114- 126) cez svoju dizertačnú prácu až po v r. 2006 vydanú monografiu *Nemecké osídlenie východného Slovenska v stredoveku: (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej* (Bratislava_ Karpatskonemecký spolok na Slovensku, 2006. 433s.) a učebné vysokoškolské texty *Kapitoly z dejín osídlenia Slovenska v stredoveku 1.: Nemecké osídlenie: Zvolenská, Turčianska, Liptovská a Oravská župa* (Trnava: FFTU 2012. 85s.) a *Kapitoly z dejín osídlenia Slovenska v stredoveku 2:*

Nemecké osídlenie: Východné Slovensko (Trnava: FFTU, 2012. 91s.), v ktorých oveľa podrobnejšie mapuje osídlenie Slovenska nemeckým etnikom ako historička Mária Ďurková, aj keď jej historický záber zasahuje až do 19. storočia.

Prítomnosť nemeckého elementu na území Slovenska ovplyvňovalo celkový spôsob život obyvateľstva vo všeobecnosti od používania vlastného jazyka, hospodárskych zvyklostí, administrácie - zápisov do úradných kníh, ale hlavne zavedenie nemeckého zvykového právneho systému od stredovekých čias počnúc cez obdobie novoveku, zdôraznené reformačným úsilím, kým sa väčšina obyvateľstva prevažne v západnej časti územia Slovenska neasimilovala, hoci ešte do polovice 19. storočia napr. nemeckí obyvatelia Trnavy si vyžadovali bohoslužby v nemčine a nemeckého kazateľa. Napriek tomu v silných nemeckých enklávach východného, ale aj stredného Slovenska sledujeme pevné dedičstvo nemeckého obyvateľstva udržiavané vo forme používania svojského jazyka a v zachovaní nespočetného množstva pamiatok kultúrneho dedičstva, medzi ktoré rátame nielen archívne pramene v podobe zachovaných mestských kníh, protokolov, zápisníc, účtov, listín a listov zapísaných v nemeckom jazyku, ale aj tlačенých nemeckých knižných vydaní, ktoré sa stali náplňou výskumu habilitantky Mgr. L. Lichnerovej, PhD., nakoľko kníhtlač v polovici 15. storočia nahradila rukopis a od tohto času sprevádzala kroky ľudstva v jeho túžbe po vzdelaní a získaní vedomostí. Viktor Hugo právom označil vynález kníhtlače za jednu z najväčších udalostí dejín, za matku všetkých revolúcií.

Habilitantka predkladá na habilitačné konanie publikáciu zameranú na zachované nemecké tlače vydané na slovenskom území od temer konca sedemdesiatych rokov 15. storočia po záver 17. storočia (1477 - 1699). Prácou nadväzuje na svoju dizertáciu, ktorej výsledky čiastočne reviduje a rekapituluje iba v druhej kapitole publikácie. Jej ambíciou bolo prekročiť doterajšie prístupy k tlačenej knihe a priniesť menej známy pohľad na danú problematiku. Jedným z cieľov monografie bolo stotožniť stratégie produktovej a komunikačnej politiky uplatňujúce sa pri vzniku nemeckých kníh. Publikácia má okrem Úvodu a Záveru päť kapitol, ktoré sú členené na viaceré podkapitoly a ich časti. Prvá kapitola sa zameriava na slovenské územie s jeho špecifikami ako na priestor pre genézu nemeckých kníh a rozprestiera pohľad na prvé sporné a overené nemecké vydania. Druhá časť, ako už bolo spomenuté, sumarizuje výsledky dizertačnej práce s určitou revíziou a rekapituláciou. Vytlačené knihy rozdeľuje do určitých prirodzených fáz ich životného kolobehu, v ktorých sa sústreďuje na štádiá experimentovania a zavedenia, explózie, stagnácie a postupnej obnovy. Tretia kapitola sa sústreďuje na vymedzenie spoločenskej funkcie dovážaných kníh, ale aj na podnety ich nárastu v knižniciach vtedajších mešťanov. Štvrtá kapitola určuje úlohu

vydavateľa (tlačiar, autora, zostavovateľa, profesionálneho vydavateľa) v priebehu výroby nemeckej knihy, od ktorého závisel vplyv na výrobnú politiku naplňajúc jeho záujmy o vydanie knihy, ktorá sa bude nielen dobre predávať, ale bude o ňu záujem, aby sa uspokojili všetky stimuly vrátane finančných, spoločenských, profesionálnych, ale aj náboženských. V piatej časti práce sa autorka venuje zámerom ovplyvňovania možných čitateľov a záujemcov o kúpu nemeckej knihy tlačenej na slovenskom území. Východiskom pre ňu bola existencia komunikačnej politiky, ktorá bola známa už typografom a vydavateľom inkunábulového obdobia. Na základe komparácie titulných listov nemeckých vydaní kníh slovenského pôvodu a ich predchádzajúcich zahraničných vydaní zaznamenáva experimenty o vlastnú invenčnosť a snahy o napodobovanie už osvedčených zahraničných reklamných stereotypov na titulnom liste, ktorý mal mať ako nástroj prvého kontaktu vplyv na kúpu knihy.

Výskumných záberom pre habilitantku bolo skúmanie, konfrontácia a komparácia existujúcich zachovaných prameňov t. j. nemeckých vydaní kníh, ktorých z celkového počtu 325 mala k dispozícii 199 vydaných publikácií. Habilitantka používa na viacerých miestach výraz protireformácia, hoci v najnovšej slovenskej historiografii viacerí historici sa prikláňajú skôr k pojmu rekatolizácia. V reformačnom úsilí, ktorý mal mohutný záber na našom území, mala nemecká kniha zaiste svoje opodstatnenie a aj preto je potrebné uvažovať, či práve obdobie explózie vydávania nemeckej knihy súvisí len s reformačným úsilím práve u nemeckého obyvateľstva resp. u obyvateľstva, ktoré vyznávalo reformované náboženstvo. Na druhej strane je náležité položiť si otázku, či je správne sledovať len nemecké vydania v danom období a len v priestore zastúpenia obyvateľstva reformovanej viery, či sa fáza explózie vydávaných nemeckých kníh nedotýkala aj iných – latinských, maďarských, prípadne aj slovenských vydaní a či aj latinské, slovenské resp. slovakizované vydania nezohrali rovnako kľúčovú úlohu, nakoľko šlo o obyvateľstvo, ktoré žilo v multietnickom prostredí a okrem nemeckého jazyka nielen inteligencia, ale obyvateľstvo všeobecne určite ovládali i ďalšie uvedené jazyky pre potreby komunikácie. V zmienenej úvahe by bolo zaiste vhodné sledovať vydavateľské úsilie súhrnne a podrobiť ho komplexnej komparácii, vzhľadom ku skutočnosti, že na slovenskom území sa tlačili knihy vo všetkých uvedených jazykoch a nemecké obyvateľstvo žilo aj na iných miestach.

K práci mám niekoľko pripomienok, z ktorých uvádzam nasledovné:

Na s. 43 sa habilitantka zmieňuje o archívnom zázname z roku 1578 a odvoláva sa na Július Valacha v poznámke č. 103. Je dôležité upozorniť, že ak tento archívny záznam ako prvý použil J. Valach, treba sa odvolať na autora zmienky už v texte a nie na konkrétny archívny

záznam z roku 1578, čo je v tomto prípade mätúce (napokon aj zo spôsobu citovania J. Valacha, pretože ani v jeho diele nie je celkom jasné, kde sa tento archívny záznam nachádza).

Na s. 54 autorka prebrala doslovnú citáciu S. Šmatláka aj s „horným Uhorskom“, čo považujem za potrebné revidovať v zmysle, že ide jednoznačne o územie Slovenska.

V poznámke č. 133 na s. 57 habilitantka cituje list uložený v archíve Magistrátu mesta Svätý Jur. Dovolím si uviesť, že pri citovaní archívnych prameňov sa u archivárov a historikov preferuje ako prvé uvádzať miesto uloženia archívneho dokumentu – čiže konkrétny archív a až následne názov fondu, ktorým je v uvedenom prípade Magistrát mesta Svätý Jur, Spisy základného radu.

Na s. 73 sa autorka zmieňuje o maďarských pozostalostných súpisoch, kde sú nemecké knihy zaznamenané v uhorskom priestore komplexne a dokazujú, že sa stali predmetom čitateľských a zberateľských záujmov plniace sociálnu, ideovú, vzdelávaciu a informačnú funkciu. V tejto súvislosti je vhodné uviesť existenciu mnohých testamentov zachovaných v slovenských štátnych archívoch, z ktorých vyšli vo forme pramennej edície práve trnavské závety (edované závety sú z obdobia 18. storočia, ale archív zaznamenáva existenciu testamentov už od roku 1511). Vydané testamenty sú dokladom „živej“ a používanej nemčiny v meste v 18. stor., avšak s prevažujúcim výskytom slovenského a maďarského jazyka v testamentoch.

Na s. 75 L. Lichnerová uvádza hodnotu kníh vo florénoch, aj keď ide o prevzatú citáciu resp. preklad z pozostalostného súpisu, je potrebné sumu uvádzať v slovenčine, t. j. v zlatých, ako sa neskôr poznamenáva na s. 102.

Na s. 82 je zmienka o území Dolnej zeme a autorka ju interpretuje ako územie na juhu Maďarska. Je potrebné uviesť, že v tomto prípade šlo o juh Uhorska, pôvodne označovaná Dolná zem v súčasnosti zahŕňa aj územia iných štátov (Srbska, Chorvátska a Rumunska).

Na s. 86 autorka uvádza sviatok Nanebovzatia a spája ho so 14. augustom. Sviatok Nanebovzatia P. Márie je v kresťanskom kalendári stálym sviatkom, ktorý sa slávi vždy 15. augusta; v uvedenom prípade šlo pravdepodobne o deň pred zmieneným sviatkom (v originálnom dokumente mohlo byť uvedené ako vigília – predvečer sviatku a v tom prípade by to bol 14. august).

Na s. 96, pod obrázkom č. 19 je uvedený rok 1663, zatiaľ čo v tlačenej obrázkovej predlohe je jasný rok 1669, podobne aj na s. 129, obr. 46 – text pod obrázkom má uvedený rok 1476 a na obrázku je r. 1478. Rovnako tak je diskutabilný rok uvádzaný na s. 87.

Pri počte skúmaných publikácií autorkou je zaujímavý počet 119 zachovaných nemeckých tlačí. V tejto súvislosti je možné položiť otázku, koľko z uvedených vydaní sa zachovalo z tlačiarenskej dielne trnavskej Akademickej tlačiarne skúmaného obdobia, nakoľko Július Valach podľa zachovalých súpisov uvádza 119 titulov nemeckých kníh vydaných uvedenou tlačiarňou za celé obdobie existencie. Ak uvážime, že tlačiareň začala produkovať svoje tlače od roku 1648, možno do autorkou skúmaného obdobia zaradiť príslušnú časť nemecky vydaných tlačí. Boli tieto kvôli katolíckej orientácii Trnavy resp. Akademickej tlačiarne univerzity vynechané?

V závere musím konštatovať, že monografia habilitantky Lucie Lichnerovej je dôkazom hlbokého a dôsledného výskumu, ktorým autorka preukázala, že nemecká kniha sa v skúmanom období etablovala v prostredí evanjelickej komunity ako objednávateľa, vydavateľa a recipienta nemeckej knihy. Prácou demonštruje motiváciu pre zostavovateľov a vydavateľov, ktorou sa stalo rozšírenie reformácie a v nej nemecká náboženská kniha slúžila hlavne na obranu a podporu evanjelickej viery, jej vyučovaniu a praktickej teológii, rozvoju evanjelického školstva a jeho dopytom po aktuálnej nemeckej učebnici. Štylistická a jazyková stránka práce je na vynikajúcej úrovni a dokladom fundovanosti autorky vo svojom odbore. Publikácia je navyše obohatená množstvom vhodných a doplňujúcich obrázkov, grafov, porovnaní a štatistických ukazovateľov, ktoré dodávajú práci výrazný vedecký ráz.

Práca Lucie Lichnerovej *Nemecká tlačená kniha na slovenskom území do konca 17. storočia (1477 – 1699) vydavateľsko-funkčný konštrukt* spĺňa kritériá na habilitačné konanie. Po jej úspešnej obhajobe navrhujem menovanej udeliť vedecko-pedagogický titul **docent** v odbore knižnično-informačné štúdiá.

v Trnave 24. augusta 2018

prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.